

П. Д. Гуйван

**ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД:
СУТНІСТЬ ТА ТЕМПОРАЛЬНІ ВИМІРИ
ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ**

Монографія

Харків
«Право»
2019

Рецензенти:

М. К. Галянтич – доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України;

Р. Б. Шишка – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», академік АНВШ України

Гуйван П. Д.

Г93 Право на справедливий суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами : монографія / П. Д. Гуйван. – Харків : Право, 2019. – 584 с.

ISBN 978-966-937-743-2

У монографії здійснено комплексне дослідження правової природи такого основоположного права людини, як право на справедливий суд. Проаналізовано сутнісні та темпоральні його засади, визначено їхній вплив на забезпечення чесного, гуманного та справедливого правосуддя. Детально вивчено юридичні механізми, запроваджені в досліджуваній царині Європейською Конвенцією з прав людини і основоположних свобод, та прецедентний інструментарій, що використовується при практичному застосуванні конвенційних принципів Європейським судом з прав людини.

ЄСПЛ, напрацювавши усталену та одноманітну практику тлумачення та застосування принципів Європейської Конвенції, відтворює її у прецедентних рішеннях у конкретних справах. Тому Європейський суд постійно повторює у рішеннях свої основоположні висновки, які уособлюють прагнення до справедливого, чесного, гуманного та демократичного захисту прав людини. Інакше кажучи, одні й ті ж головні постулати ЄСПЛ застосовуються ним при регулюванні правозахисної діяльності у різних сферах, що охоплюються призначенням та спрямованістю Конвенції. Відтак, розглядаючи у даній праці різні аспекти практичної діяльності Суду, ми будемо змушені, як то робить сам Суд, постійно повертатися до його визначальних принципів, цитуючи їх вираження у різних справах при вирішенні різних питань, пов'язаних із дотриманням свободи людини.

Для науковців, аспірантів, студентів, суддів та всіх, хто цікавиться проблемами справедливого, своєчасного та належного захисту прав людини в суді.

УДК 347.2/3

© Гуйван П. Д., 2019

© Оформлення. Видавництво
«Право», 2019

Вступ

Принцип верховенства права та його складові елементи покладені в основу формування правової системи Європейського Союзу. Вони повністю відповідають потребам функціонування інтеграційного правопорядку, забезпечуючи його ідейне спрямування, в основі якого перебуває людина як найвища соціальна цінність, її суспільний розвиток, основоположні права та свободи¹. Серед принципів, які є спільними для правового порядку декількох чи усіх держав-членів, важливе місце обіймають принципи правової визначеності, законних очікувань, пропорційності, які пов'язані з основними правами людини і процесуальними правами². Попри те, що в нормативних документах, які регулюють діяльність Європейського Союзу, принцип правової визначеності не закріплений, Судом ЄС він постулюється як одна із загальних засад європейського права. Приміром, у справі *Salumi* Суд ЄС наголосив, що дія (наслідки) права Співтовариства повинна бути чіткою і передбачуваною для тих, на кого воно поширюється³, що відтворює класичні ознаки принципу юридичної певності.

Як відомо, європейське право крім норм, які регулюють суспільні відносини, що складаються в ході інтеграційних процесів у рамках Європейських Співтовариств і заснованого на них права Євросоюзу, включає також принципи та норми європейської системи захисту прав людини. Тож видається важливим, що принцип верховенства права та правової певності, як його невід'ємного елементу, широко застосовується

¹ Юхимюк О. Еволюція системи загальних принципів права Європейського Союзу. Історико-правовий часопис. 2016. № 1. С. 54.

² Кернз В. Вступ до права Євросоюзу. Переклад з англійського. К.: Знання, 2003. С. 104.

³ AMMINISTRAZIONE DELLE FINANZE v SALUMI, JUDGMENT OF 27. 3. 1980 – JOINED CASES 66, 127 AND 128/79. URL: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=90320&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=200083>

в практиці Європейського суду з прав людини, рішення якого можна вважати частиною європейського права. При цьому, Суд неодмінно наголошує, що принцип правової визначеності невід’ємно притаманний праву Конвенції (рішення у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства»¹, рішення у справі «Маркс проти Бельгії»²). При цьому, принципи права – не лише те, що зафіксоване в законі³. Такий же підхід застосовує і ЄСПЛ. У названих вище справах він підкреслює, що термін «встановлено законом» передбачає не лише писане право, а також і неписане, тобто діючі в суспільстві усталені правила поведінки з урахуванням їхньої моральності. Зокрема, у справі «Steel and others v United Kingdom» Суд вказує таке: Конвенція вимагає від писаного або неписаного права, щоб воно було достатньо чітким і дозволяло особі за потреби передбачати певною мірою і за певних обставин наслідки конкретної дії. При цьому терміни «законний» та «згідно з процедурою, встановленою законом», мають значення не лише в сенсі дотримання національних норм права, але також і у тому сенсі, що будь-яке обмеження відповідає суспільно значимій меті та не є свавільним⁴. Власне, в даному визначенні ЄСПЛ закріплює взаємопов’язаність та взаємообумовленість принципів правової визначеності та пропорційності. Як бачимо, коментований принцип має різні прояви, які в конкретних ситуаціях можуть межувати або навіть перетинатися з іншими. Зокрема, він є одним з визначальних принципів «доброго врядування» і «належної адміністрації» (встановлення процедури і її дотримання), частково співпадає з принципом законності (чіткість і передбачуваність закону, вимоги до «якості» закону)⁵.

¹ Рішення ЄСПЛ від 26 квітня 1979 року у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» (The Sunday Times v. United Kingdom), заява № 6538/74. URL: <https://swarb.co.uk/the-sunday-times-v-the-united-kingdom-no-1-echr-26-apr-1979/>. П. 49.

² Рішення ЄСПЛ від 13 червня 1979 року у справі «Маркс проти Бельгії» (Marckx v. Belgium), заява № 6833/74. URL: http://european-court.eu/uploads/ECHR_Marckx_v_Belgium_13_06_1979.pdf. П. 58.

³ Мірошніченко А. М. Принципи права як джерела земельного права України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2009. № 81. С. 221.

⁴ Рішення ЄСПЛ від 23 вересня 1998 року у справі «Steel and others v United Kingdom», заява № 24838/94. URL: <http://swarb.co.uk/steel-and-others-v-the-united-kingdom-echr-23-sep-1998/>. П. 91.

⁵ Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. С. 62.

Про те, що принцип правової визначеності є невід'ємним, внутрішньо притаманним елементом верховенства права неодноразово наголошував ЄСПЛ у своїх рішеннях, у тому числі і проти України. Визначеність при здійсненні правосуддя потребує однозначності правозастосування. Це, в свою чергу, вимагає забезпечення системності та послідовності у діяльності національних судів, адекватному адаптуванні останніми правових приписів до конкретних суспільних відносин, що виникають та розвиваються в державі. Відтак, суперечливе та неоднакове застосування і тлумачення норм національного права, яке часто здійснюється українськими судами, викликає занепокоєння Європейського Суду та, за позицією останнього, є неприпустимим¹. У своїх рішеннях Конституційний Суд України також посилається на принцип правової визначеності, наголошуючи на тому, що він є необхідним компонентом принципу верховенства права².

Отже, правова визначеність є однією з умов ефективної дії принципу верховенства права^{3, 4, 5}, а забезпечення реалізації вимог принципу правової визначеності у його широкому розумінні є запорукою не лише ефективної реалізації та захисту прав людини, а й значного

¹ Рішення ЄСПЛ від 25 липня 2002 року у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine), (заява №48553/99). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_043. П. 79.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпунктів 3.5, 3.6 пункту 3 статті 3 «Прикінцеві положення» Закону України «Про Митний тариф України», абзацу восьмої частини другої статті – Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (справа про тимчасову надбавку до діючих ставок ввізного мита), 23 червня 2009 р., № 15-рп/2009.

³ Ушакова Л. В. Принцип правової определенности как элемент нормативно-правовой конструкции социального государства: Центр проблемного анализа и государственного-управленческого проектирования Поморск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. URL: <http://www.rusrand.ru/Dokladi2/Ushakova.pdf>,

⁴ Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). Х.: Право, 2008. С. 13.

⁵ Матвеева Ю. І. Принцип правової визначеності як один із аспектів верховенства права. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: зб. наук. пр. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Прикарпат. юрид. ін-т Львів. держ. ун-ту внутр. справ, Укр. асоц. порівнял. правознавства, Міжнар. наук. журн. «Порівняльно-правові дослідження». – Київ : Логос, 2010. С. 153.

вдосконалення механізму держави¹. При цьому тлумачення правової визначеності у нашій юридичній науці значною мірою співпадає з уявленнями про його зміст зарубіжних судових установ та правознавців². В юридичній літературі воно, переважно, визначається як правовий вплив на суспільні відносини, що структурно включають в себе дві основні стадії: створення оптимальних правових приписів та їхню безпосередню реалізацію³. Таким чином, вимоги, до нормативних актів, які випливають з принципу правової визначеності, стосуються не лише правотворчості, а проявляються також на етапі правозастосування. Інакше кажучи, ці вимоги стосуються: визначеності законодавства, визначеності повноважень та визначеності судових рішень. Основною при цьому є вимога чіткого формулювання правової норми. Як вказує ЄСПЛ у своєму рішенні у справі «Ольссон проти Швеції», норма національного закону не може розглядатися як «право», якщо її не сформульовано з достатньою точністю так, щоб громадянин мав змогу, якщо потрібно, з відповідними рекомендаціями, до певної міри передбачити наслідки, що її може потягнути за собою вчинена дія⁴.

Правова визначеність постає все більш вагомим та значимим фактором правотворчого та правозастосовного процесів. Численні рішення Європейського суду з прав людини проти України, у яких є пряма вказівка на недотримання державою вказаного принципу, дозволяють кваліфікувати коментовану правову ідею як фундаментальне та самостійне явище. Разом з тим, ні законодавець, ні, тим більше, правозастосовні органи не переймаються щодо запровадження дієвих механізмів реалізації принципу правової визначеності. Це призводить до нео-

¹ Забезпечення кваліфікованого захисту прав людини: ключові проблеми та подальші кроки: Українська Гельсінська спілка з прав людини / Підготовлено експертами Лабораторії законодавчих ініціатив за наслідками міжнародної конференції «Кваліфікований правовий захист громадянина: принципи правової держави як складова частина європейської політичної ідентичності» (8 лютого 2007 року, м. Київ) URL: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1173093243>.

² Опришко В. Ф. Омельченко А. В., Фастовець А. С. Право Європейського Союзу. Загальна частина: [підруч.]. К.: КНЕУ, 2002. С. 45–46.

³ Теория государства и права. / под ред. В. К. Бабаева. М.: Юристъ, 2003. С. 212–213.

⁴ Рішення ЄСПЛ від 24 березня 1988 року у справі «Ольссон проти Швеції» (OLSSON v. SWEDEN (No. 1), (заява № 10465/83). URL: www.univie.ac.at/bimtor/.../ecthr_1988_olsson_vs_sweden. П. 61.

днакового розуміння та тлумачення правових норм, прийняття необґрунтованих та неефективних судових рішень, до різного застосування. Відсутність визначеності в діяльності органів державної та судової влади стосовно забезпечення, додержання чи реалізації прав і свобод конкретної особи може мати негативні наслідки і призвести до сваволі. Тож вказаний принцип повинен бути обов'язково закріплений нормативно, при цьому чітко має бути визначена його сутність, реальний зміст та встановлена відповідальність за його недотримання при розгляді судової справи. Також слід закріпити в законодавчому порядку широке розуміння даного принципу, яке включає в себе і темпоральні його прояви, досліджені у цій праці.

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Як бачимо, в цивільно-правовій сфері юридична конфігурація даного правила до ключових відносить такі елементи права на судовий захист, як справедливість судочинства, законність правозастосовного органу, своєчасний розгляд справи, право на незалежний і безсторонній суд, публічність процесу. Дотримання вказаних вимог гарантує забезпечення юридичної певності правозастосовних рішень. Європейські інституції приділяють серйозну увагу практичному застосуванню правила про правову визначеність при здійсненні правосуддя. Так, Європейська Комісія за демократію через право (Венеційська Комісія) у Доповіді щодо верховенства права зазначила, що однією з складових верховенства права є правова визначеність: вона вимагає, щоб юридичні норми були чіткими і точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишались передбачуваними¹.

Згідно з приписами Закону України від 23 лютого 2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини визнаються

¹ Доповідь № 512/2009 Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) «Верховенство права», Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-ukr). П. 46.

джерелом національного права. Між тим, сьогодні, попри тривалу дію вказаного закону, маємо щороку зростаючу кількість порушень національними судами фундаментальних прав особи, що тягне збільшення кількості звернень громадян до європейської правозахисної юрисдикційної інституції та відповідне зростання негативних для держави України рішень. Цим у значній мірі обумовлено кризу українського правосуддя, що зафіксовано навіть у конституційних новаціях 2016 року.

Правила закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» про застосування судами при розгляді справ Конвенції та практики Європейського суду з прав людини як джерел права надало можливості численним дослідникам стверджувати, що до джерел національного права наразі віднесено і судовий прецедент. Насправді, то далеко не так. Річ у тім, що на відміну від країн англо-саксонської системи права, де судова практика здавна формує матеріально-правову основу правозастосування, у нашій системі не може застосовуватися прецедентний підхід до матеріального законодавства. Дійсно, як то загально відомо, цивільне (в широкому розумінні цього значення – приватне) право поділяється на матеріальне та процесуальне. Так ось, Європейський суд ніколи не приймав рішення, яким би встановлювався судовий прецедент щодо застосування тієї чи іншої матеріально-правової норми. Інакше кажучи, Суд не встановлює правильність чи бажаність застосування національними судами матеріальних норм законодавства при регулюванні цивільних, сімейних, житлових, трудових та земельних відносин. Він не може визнати неправильним чи незаконним обґрунтування судового рішення українськими судами з посиланням на відповідні приписи матеріального законодавства. В крайньому випадку ЄСПЛ вказує на недемократичність окремих законодавчих правил національної системи, що спонукає державу-учасницю Конвенції до її вдосконалення.

Зовсім інше питання виникає при використанні прецедентного права в українському процесуальному законодавстві. Дійсно, його стан та реальне правозастосування сьогодні потребує подібного впливу, і, як то показує практика Європейського суду, не лише в Україні. Суди часто виносять невмотивовані рішення, невиправдано затягують розгляд спорів, вчиняють дії, які за процесуальним законом не вправі вчиняти, не зважають на наявні у справі докази тощо. Всі означені вчинки кваліфікуються як порушення права людини на справедливий

суд. При цьому термін справедливість розуміється не лише у своєму правовому значенні, а й у філософському та естетичному. За етимологічним походженням «справедливість» означає неупередженість дій, суджень, визнання чистоти, гідності, відплата кожному на законних і чесних підставах і в цілому відповідність людських взаємин, вчинків загальноновизнаним моральним і правовим нормам¹.

Отже, закон відніс до джерел українського процесуального права поряд із нормативними актами законодавства також і судовий прецедент при застосуванні процесуально-правових норм (щоправда, лише в частині рішень ЄСПЛ). Як відомо, правовий вплив законодавчо встановлених правил поведінки та напрацьованої прецедентної судової практики на характер правовідношення, що опосередковується ними, є різним за суттю. Закон чи інший правовий акт визначає порядок відносин учасників відповідно до букви позитивної правової норми. Тоді як судовий прецедент як джерело права встановлює належну за конкретних обставин поведінку суб'єктів згідно з духом закону. Тож, необхідна та бажана в кожній окремій ситуації поведінка може досягатися шляхом різного формулювання у конкретних справах належного шляху отримання одноманітного результату. Ratio decidendi як частина судового прецеденту містить принципи права, на основі яких суд приймає рішення. Воно формує правову основу, котра має нормативний характер і повинна застосовуватися щодо всіх осіб, а не лише учасників конкретної справи².

Власне, прецедентна правова доктрина, на якій ґрунтується діяльність Європейського суду, прийшла із англосаксонської системи права. У такий спосіб відбулося певне злиття правових систем, позаяк методологія та юридична техніка створення та застосування прецеденту була визнана необхідною для використання у діяльності Європейського суду. Прецедент як юридичне явище має ту особливість, що до його змісту входить обов'язковість для органів судової влади їх попередніх рішень – stare decisis (стояти на вирішеному). У такому випадку судді посилаються не лише на тези із судових рішень, а послуговуються

¹ Середенко К. «Справедливий суд» у розумінні європейського К. суду з прав людини. Матеріали «круглого столу» Роль практики Європейського Суду з прав людини у ствердженні принципу верховенства права. Миколаїв, 8 грудня 2016. С. 24.

² Солдатський В. Розумні строки в контексті рішень Європейського суду з прав людини. Jurnalul Juridic National: Teorie Si Practica. 2015. № 10. С. 112–113.

при винесенні рішення у справі, що розглядається, також доктринальними джерелами права та іноземними прецедентами¹. За своєю структурою судовий вердикт, який має прецедентний характер, містить дві частини: *ratio decidendi* і *obiter dictum*. Перша, *ratio decidendi* – це та частина рішення суду, в якій викладаються норми права, на основі яких було вирішено цю справу. В ній містяться принципи права, за якими суд приймає рішення. Саме ця частина рішення буде обов’язкова для всіх наступних рішень судів, якщо їм доведеться розглядати аналогічні справи. *Ratio decidendi* формує правову основу, що має нормативний характер і повинна застосовуватися стосовно всіх інших осіб, а не тільки сторін у цієї справі. Таким чином, *ratio decidendi* є нормою прецедентного права². Друга частина рішення – *obiter dictum*, це зауваження та висновки суду, зроблені ним з питань, які безпосередньо не стосуються предмета судового рішення. На відміну від *ratio decidendi*, дані положення не дають змоги формулювати певний принцип права й не обґрунтовують рішення суду. Це виголошене у рішенні правоположення, яке не претендує на безпосереднє вирішення спірного питання між сторонами, але яке пояснює або ілюструє головний принцип вирішення спору³.

Разом з тим, відмежування *ratio decidendi* та *obiter dictum* на практиці не є простим. Для цього, передовсім, слід проаналізувати призначення та спрямованість певної вказівки суду: направлена вона на вирішення конкретного спору, чи дає загальну оцінку ситуації. Так, у рішенні у справі «Салгуйру да Сілва Мота проти Португалії» ЄСПЛ перевірів дві можливості: чи є фактор, взятий до уваги Лісабонським апеляційним судом (гомосексуальна орієнтація заявника), просто *obiter dictum* (принагідно сказаний) і не мав прямого впливу на винесення остаточного рішення, чи навпаки, був вирішальним чинником. Для цього Суд розглянув рішення Лісабонського апеляційного суду і підкреслив, що останній, дізнавшись про відсутність достатніх підстав для позбавлення матері її батьківських прав, які вона отримала за домовле-

¹ Сапожнікова О. Український судовий прецедент: зустріч з інопланетянином. Збірник виступів. Українська Гельсинська спілка з прав людини «Precedent UA – 2015» К.: КВІЦ, 2015. С. 398–399.

² Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. К.: Реферат, 2002. С. 196.

³ Derham D. P. Precedent and the Decision of Particular Questions. The Law Quarterly Review. 1963. Vol. 79. P. 8.

ністю з чоловіком, також визнав, що: «...навіть якби це було не так, ми вважаємо, що піклування про дитину необхідно залишити за матір'ю». При цьому апеляційний суд, взявши до уваги, що заявник був гомосексуалістом і жив з іншим чоловіком, постановив, що: «дитина має жити у звичайній португальській сім'ї» і що «немає необхідності визначати, є гомосексуальність хворобою чи сексуальною орієнтацією щодо інших людей однакової статі. У будь-якому з цих випадків, це ненормально, і дитина не повинна вирости під впливом ненормальних умов». На думку Суду, ці положення рішення Лісабонського апеляційного суду були не тільки прямолінійні, невдалі або просто *obiter dicta*. Вони наводили на думку, що гомосексуальність заявника була вирішальним чинником у винесенні остаточного рішення, а отже, породила різницю, зумовлену сексуальною орієнтацією заявника, проводити яку Конвенція забороняє. На користь цього висновку свідчить те, що при винесенні рішення щодо права заявника спілкуватися з дитиною апеляційний суд радив заявникові не розкривати дитині під час спілкування з нею, що він живе з іншим чоловіком «як подружжя»¹.

Тож, окремі судові твердження та зауваження, які самі по собі не створюють прецеденту (в класичному розумінні), тим не менше, з огляду на авторитетність суду, що їх прийняв, істотно впливають на практику інших судів². Власне, окремі гарантії, які забезпечуються застосуванням ЄСПЛ принципу правової визначеності, мають значення *obiter dictum* (в скороченому варіанті – *obiter* або *dicta*). Відтак, судовий прецедент, із точки зору правової природи, являє собою «рішення по конкретній справі, що є обов'язковим для судів тієї ж або нижчої інстанції при вирішенні аналогічних справ або служить зразком тлумачення закону, які не мають обов'язкової сили»³.

Сам ЄСПЛ у своїх постановках керується своєю попередньою практикою, однак при цьому він не зв'язаний суб'єктивним складом прецеденту. При викладі своїх рішень за скаргами проти України ЄСПЛ

¹ Рішення ЄСПЛ від 21 грудня. 1999 року у справі «Салгуйейру да Сілва Мота проти Португалії» (*Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*), заява № 33290/96/ URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=130>. П. 49.

² Попов Ю. Рішення Європейського суду з прав людини як переконливий прецедент: досвід Англії та України/ Підприємництво, господарство і право. 2010. № 11. С. 50.

³ Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. Пер. с фр. В. А. Туманова. М.: Международные отношения, 1999. С. 301.

посилається на свою прецедентну практику у справах проти інших держав. І це відповідає принципу правової визначеності. Використовуючи прецедент, ЄСПЛ постійно доповнює зміст висновків, тлумачачи сутність принципів, та час від часу змінює свої правові позиції. На думку більшості науковців така концепція є виправданою, оскільки, хоча можливість зміни судової практики не сприяє правовій визначеності, однак слід мати на увазі, що існує діалектична суперечність між правовою визначеністю і розвитком права. Останнє, із зрозумілих причин, має тенденцію до динамічного розвитку, а отже, судова практика також повинна змінюватись¹.

Згідно з приписами Конвенції правозахисні функції реалізуються через діяльність Європейського суду з прав людини в процесі універсального застосування прецедентного права. Така діяльність набула характеристик об'єднаного чинника правових систем європейських країн. Застосовуючи судовий прецедент, як спосіб регулювання відносин, ЄСПЛ досягає визначеності у правовому вирішенні спорів шляхом винесення рішень, зміст яких (мотивувальна частина) або не збігається з чинним законодавством, або стосується тих моментів, що не передбачалися при прийнятті законів. В цьому полягає особливість поняття європейського судового права чи європейської моделі судочинства². Рішення Європейського суду з прав людини, на основі яких надаються тлумачення та здійснюється практика застосування положень Конвенції 1950 року, є формою прецедентного права, що розширює нормативний обсяг Конвенції, встановлюючи нові загальнообов'язкові правила.

Маємо відмітити, що структура права на справедливий судовий розгляд, встановленого у п. 1 ст. 6 Конвенції 1950 року, поелементно визначена далеко не повністю. То визнано і Європейським судом з прав людини. Відтак, саме в результаті прецедентних напрацювань та тлумачення положень цієї норми розкривається зміст не лише вказаних елементів, а й тих, які не прописані у статті, але достатньо вагомі

¹ Москвич Л. М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на судову практику національних судів: текст доповіді. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, НЮАУ, НДІ вив ч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Х.: Право, 2014. Вип. 27. С. 331.

² Коруч У. З. Міжнародно-правовий захист права на справедливий судовий розгляд в практиці Європейського суду з прав людини та правозастосовна практика України. Дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.11. К., 2015. С. 85.

у розкритті сутності права. Тож, поряд із такими категоріями, як публічність судового розгляду, безсторонність суду, гарантії розгляду спору упродовж розумного строку набувають значення принципів права непоіменовані елементи, такі як правова визначеність, рівність вихідних можливостей, законність очікувань, розумність розгляду справи. Власне, позаяк більшість основних положень Конвенції сформульовано в загальному вигляді (а інакше їхнє тлумачення може бути занадто формальним, і відтак не ефективним), без застосування принципів прецедентного права Європейського союзу навряд чи можливо було б забезпечити ефективну дію Конвенції. Лише послідовний розвиток практики Стразбурзького суду дає можливість усунути загрозу неоднозначного розуміння змісту основних прав і свобод людини й появи «подвійних стандартів»¹.

Отже, як вже згадувалося, частина гарантій, що становлять зміст права на справедливий суд, не згадана в ст. 6 Конвенції. Вони напрацьовані та розтлумачені прецедентною практикою Суду. Дійсно, досить складно без застосування рішень Європейського суду визначити однозначно та окреслити зміст термінів «розумний строк», «правова визначеність», «справедливість», «незалежність суддів», «неупередженість» тощо. При цьому слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 32 Конвенції тлумачення її норм віднесено до виняткової компетенції Суду². Тож, визначальною для формування правового відношення законодавця країн-учасників Конвенції та відповідних правозастосовних інституцій є практика ЄСПЛ, яка за вказаних обставин визнається основою офіційного міжнародного тлумачення Конвенції 1950 року. В доктрині з цього приводу висловлена слухна думка про те, що Конвенція є скелетом, тоді як прецедентне право – плоттю, що дає йому життя³.

Згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року скарга проти держави – підписанта цього акту може

¹ Мазур М. В. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України: Навчальний посібник. / за заг ред. В. М. Карпунова. МВС України, Луганський державний ун-т внутрішніх справ. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. С. 259.

² Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи. За ред. Ю. С. Шемшученка: Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. С. 32.

³ Quinn F. Human Rights and You. A guide for the former Soviet Union and Central Europe Warsaw: OSCE/ODIHR, 1999. P. 153.

бути подана лише тоді, коли відповідного захисту права особі не вдалося досягти в усіх інстанціях національного судівництва. Відтак, визначальним для захисту порушеного права є неспроможність держави здійснити це на рівні свого правозастосування. Отже, крім вирішення конкретних справ, призначення Європейського суду з прав людини є набагато ширшим. Воно полягає у забезпеченні додержання державами положень Конвенції, усуненні недоліків системного характеру, які лежать в основі виявлених Судом порушень, усуненні підстав для надходження до Суду нових заяв шляхом приведення національного законодавства до європейських критеріїв, коригування правозастосовної практики тощо.